

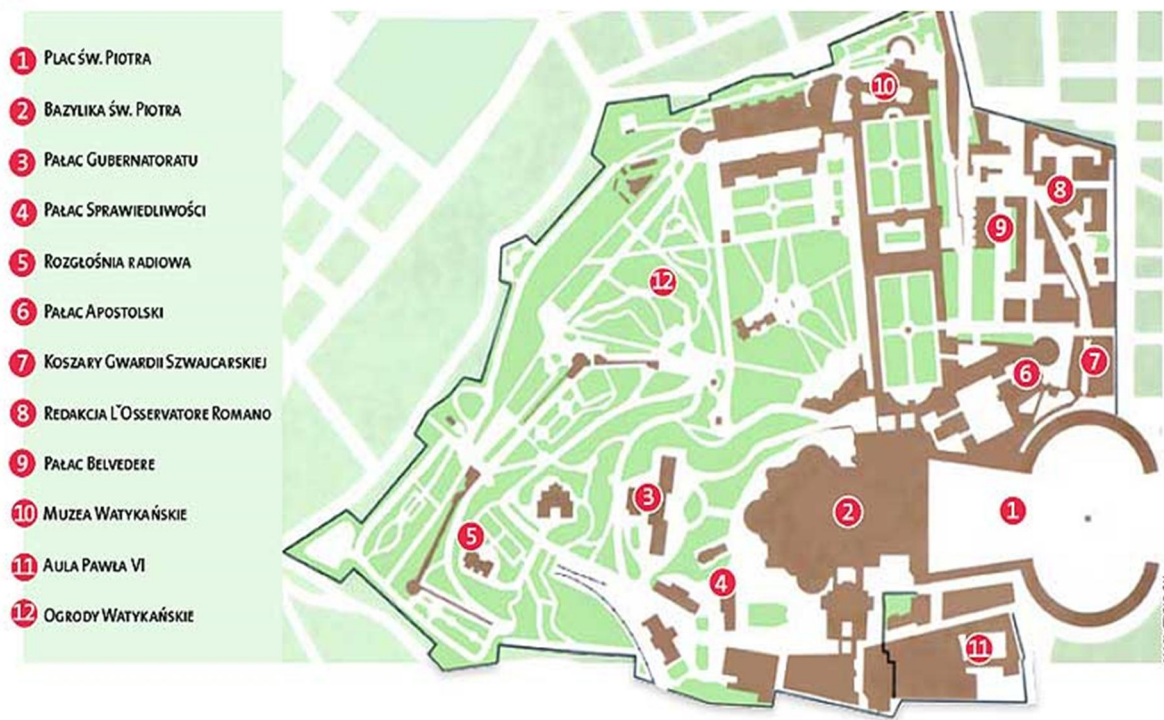
Etap 3

Zakres materiału obejmuje wiedzę o geografii Miasta Rzym, Imperium Rzymskiego oraz współczesnych Włoch w zakresie przedstawionym poniżej oraz z etapu 1 Konkursu

Bogata historia miasta wpłynęła na nagromadzenie licznych zabytków. Na mapach lokalizacja najważniejszych z nich:

Państwo Miasto Watykańskie

Krainy sąsiednie Imperium Rzymskiego

Na terytorium Imperium Rzymskiego znajdowało się mnóstwo krajów, bogatych kulturalnie i historycznie. Nie da się ukryć, że większość z nich utraciła całkowicie swoje pradawne wzorce i przyjęła nową kulturę, rzymską. Jednak trzeba pamiętać, że istniały niegdyś takie kraje, które liczyły się w Europie i na Bliskim Wschodzie. Były to np. Persja, Egipt, Grecja, Macedonia, Galia, Hiszpania, czy Germania. Każde z tych państw wytworzyło całkowicie odmienną, własną kulturę, która była i jest podziwiana. Znalazszy się pod protektoratem Rzymu musiały przyjąć haniebne dla siebie warunki.

Jednak wraz z upływem lat ich patriotyzm i wola walki wzrastała z dnia na dzień. Niektórym nie udało się wyswobodzić z rąk „tyrana”, ale były też takie kraje, które w końcu osiągnęły swój cel. Można tu wspomnieć choćby o Partii, Poncie, czy Persji, która po upadku Rzymu odzyskała swoje dawne, niemal niezmienione terytoria. każdego, kto nie był Rzymianinem lub Grekiem. Rzymianie określali tak przedstawicieli wszystkich ludów, które nie należały do grecko-rzymskiej cywilizacji, które miały cechować się dzikością i brakiem kultury. Barbarzyńcami dla Rzymian byli m.in.:

- **Antowie** – związek plemienny wschodnich Słowian, który w dużej mierze dał początek również Słowianom południowym;
- **Awarowie** – lud koczowniczy wywodzący się z Dalekiego Wschodu lub Azji Środkowej;
- **Celtowie** – ludy pochodzenia indoeuropejskiego, które pod koniec epoki brązu odbyły wędrówkę z nadwołżańskich stepów, by w II tysiącleciu p.n.e. osiąść nad górnym biegiem Renu, Dunaju i Menu, stąd rozprzestrzenili się po całej Europie. W X-VI w. p.n.e. opanowali Wyspy Brytyjskie, w VI wieku p.n.e. Półwysep Iberyjski, a część z nich dzisiaj jest Francją (Gallowie);

- **Germanie** – odłam Indoeuropejczyków żyjący w północnej i środkowo-północnej Europie, na północ od ludów celtyckich, posługujący się językami germańskimi;
- **Hunowie** – lud koczowniczy, który ok. roku 370 najechał Europę i wywołując wielką wędrówkę ludów, przyczynił się do upadku Cesarstwa Rzymskiego;
- **Partowie** – państwo na terenie starożytnego Iranu, istniejące od ok. 238 p.n.e. do 226 roku n.e.;
- **Persowie** – starożytny lud pochodzenia irańskiego, współcześnie zaś naród zamieszkujący głównie obszar Iranu (dawniej znanego jako Persja);
- **Sarmaci** – nazwa irańskich ludów koczowniczo-pasterskich. Sarmaci byli spokrewnieni ze Scytami, Medami, Partami i Persami;
- **Scytowie** – koczownicze ludy irańskie wywodzące się z obszarów pomiędzy Ałtajem a dolną Wołgą tj. z obszaru kultury andronowskiej, zamieszkujące od schyłku VIII lub od VII wieku p.n.e. północne okolice Morza Czarnego. Byli spokrewnieni z Sakami i Sarmatami;
- **Goci** – jedno z największych i najważniejszych plemion wschodniogermańskich, mówiące językiem gockim;
- **Wandalowie** – grupa plemion wschodniogermańskich, zamieszkująca przed Wielką wędrówką ludów Europę Środkową (dzielili się na Silingów i Hasdingów, część badaczy jako wandaliskie zalicza też plemiona Wiktofalów, Lakringów i Hariów);
- **Frankowie** – nazwa zbiorcza określająca zachodniogermańską federację plemion, u swoich, uchwytnych źródłowo, początków, tj. w III wieku n.e., zamieszkującą tereny na północ i wschód od dolnego Renu.

Etap 1

Zakres materiału obejmuje wiedzę o geografii Miasta Rzym, Imperium Rzymskiego oraz współczesnych Włoch w zakresie przedstawionym poniżej.

Włochy współczesne. Warunki naturalne.

Terytorium Włoch składa się z 3 wielkich regionów: Włoch Północnych (zw. również kontynent.), które obejmują Alpy i Niz. Padańską, Płw. Apenińskiego oraz wysp (Sycylia, Sardynia, Włochy Toskańskie, Włochy Poncjańskie i in.). Przeważającą formą ukształtowania powierzchni są góry i wyżyny — stanowią ok. 77% pow. kraju. Alpy w granicach Włoch (pow. ok. 45 tys. km²) ciągną się wielkim łukiem, ograniczającym od zachodu i północy Niz. Padańską, od M. Liguryjskiego po wybrzeże M. Adriatyckiego.

Nizina Padańska stanowi rozległe, tektoniczne obniżenie między Alpami i Apeninami, wypełnione osadami mor. i lądowymi, nanoszonymi przez rzeki spływające z Alp i Apeninów; płaską powierzchnię niziny (wys. poniżej 100 m) przecina gęsta sieć koryt rzecznych (gł. dopływów Padu) i kanałów; w części północnej, u wylotu dolin alp. — wzgórza morenowe, na północnym wschodzie — wulk. i wapienne; w nadmor., najniższej położonej części niziny — delty oraz laguny (m.in. Wenecka, Marano), odcięte od morza piaszczystymi mierzejami, zw. lido. Półwysep Apeniński jest największym regionem Włoch (1/2 pow. kraju); większą część jego powierzchni stanowią młode góry fałdowe Apeniny (Północne, Środkowe i Południowe), ciągnące się na dł. 1350 km przez cały półwysep, od wybrzeża M. Liguryjskiego (gdzie łączą się z Alpami) do Cieśn. Mesyńskiej.

Łączna powierzchnia wysp wł. wynosi ok. 50 tys. km² (1/6 pow. kraju), największe z nich to Sycylia (25,4 tys. km²) i Sardynia (23,8 tys. km²). Górzysta Sycylia, oddzielona od Płw. Apenińskiego wąską (szer. do 3,5 km) Cieśn. Mesyńską, stanowi przedłużenie Apeninów; W pobliżu wybrzeży Sycylii są położone wulk. wyspy: Liparyjskie z czynnymi wulkanami (Stromboli, Vulcano) oraz Pantelleria. Na wybrzeżu M. Tyrreńskiego przybrzeżne, w większości górzyste wyspy, m.in. Toskańskie (z których największa jest Elba), Poncjańskie, Ischia oraz Capri ze słynnymi jaskiniami (m.in. Grotta Azzurra). Sardynia jest najdalej położoną (ok. 350 km) od wybrzeży Płw. Apenińskiego wyspą wł.; od fr. Korsyki oddziela ją cieśn. Bonifacio (szer. ok. 10 km). Obszar Włoch jest położony w strefie aktywnej sejsmicznie; częste trzęsienia ziemi typu tektonicznego, a na południu kraju również — wulkaniczne, towarzyszące wybuchom wulkanów.

Klimat.

Duża rozciągłość południkowa kraju (Włochy leżą między 36° a 47°N), równoleżnikowy (Alpy) i południkowy (Apeniny) przebieg łańcuchów górskich, stanowiących bariery klim. oraz bliskość Afryki powodują znaczne zróżnicowanie klimatu. Alpy są położone w strefie klimatu umiarkowanego ciepłego, pozostała część kraju — w strefie podzwrotnikowej; Na większości terytorium Włoch zimy są łagodne i wilgotne (działalność niżów śródziemnomor.), lata — gorące i suche (wpływ Wyżu Azorskiego i b. gorącego powietrza znad Afryki).

Wody lądowe.

Terytorium Włoch należy do zlewiska M. Adriatyckiego, Tyrreńskiego oraz Liguryjskiego i Jońskiego. Sieć rzeczna jest gęsta, zwłaszcza w części północnej, odwadnianej przez Pad — najdłuższą rzekę Włoch (652 km, pow. dorzecza 75 tys. km², źródła w Alpach Kotyjskich). Pad na dł. ok. 600 km płynie przez Niz. Padańską, gdzie jest zasilany zasobnymi w wodę dopływami alpejskimi. Przez stolicę płynie Tyber.

Rzym został zbudowany na **siedmiu wzgórzach** (łac. *Septimontium*). Siedem wzgórz, wszystkie mieszczące się po wschodniej stronie Tybru, stanowi serce miasta. Pełniły one bardzo ważną rolę w mitologii, religii i w polityce antycznego Rzymu. Według tradycji miasto zostało ufundowane przez Romulusa na Palatynie. Nie małą rolę w formowaniu miasta odegrali Etruskowie (lud zamieszkujący początkowo północną Italię) i osiedlający się na południu półwyspu Grecy.

Do siedmiu wzgórz zaliczają się:

- Awentyn (*Mons Aventinus*).
- Palatyn (*Mons Palatinus*). Zachodnie jego zbocze zostało nazwane *Cermalus*.
- Kwirynał (*Collis Quirinalis*). Składa się z trzech szczytów: *Latiaris*, *Mucialis* i *Salutaris*.
- Wiminał (*Collis Viminalis*).
- Celius (*Mons Caelius*).
- Eskwilin (*Mons Esquilinus*). Składający się ze szczytów: *Oppius*, *Cispius* i *Fagutal*.
- Kapitol (*Mons Capitolinus*), którego przełęcz zwana *Asylum*, dzieli szczyt północny *Arx* od południowego właściwego *Kapitolu*.

Rzymianie w sąsiedztwie

W 35 roku p.n.e. rzymskie legiony dowodzone przez Oktawiana (przyszłego **cesarza Oktawiana Augusta**) przekroczyły Alpy i skierowały się ku Dacji. Najpierw jednak musiały one pokonać mieszkające między rzekami Drawą a Sawą plemiona Celtów i Ilirów. Dokonały tego po ciężkich bojach, ale zamiast dalszego marszu w kierunku Europy Środkowej legiony zostały zawrócone do Rzymu, gdzie Oktawian podjął walkę o dziedzictwo po **Juliuszu Cezarze**. Walka ta zakończyła się jego niewątpliwym sukcesem.

Kiedy trzynaście lat później bunt podniosły te same plemiona zamieszkujące tereny między Drawą a Sawą, ich opór szybko złamały wojska rzymskie pod dowództwem adoptowanego syna Oktawiana Augusta i przyszłego cesarza – Tyberiusza. Podczas operacji wojskowych Rzymianie dotarli do środkowego biegu Dunaju. Na jego prawym brzegu powstawać zaczęły rzymskie umocnienia, które przyjęły formę silnie umocnionej granicy (tak zwany *limes Romanus*) z czterema dużymi fortecami legionowymi (*castra*): Vindoboną (dzisiejszy Wiedeń), Carnuntum (leży pomiędzy Petronell a Bad Deutsch Altenburg, w Dolnej Austrii, w Niemczech), Brigetio (w pobliżu Komárom) oraz Aquincum (Budapeszt).

Na zajętych przez Rzymian terenach na prawym brzegu środkowego biegu Dunaju powstała prowincja Panonia. Z terenów dzisiejszej Słowacji do Panonii należała jedynie zadunajska część Bratysławy. W dzielnicy Rusovce za czasów dynastii Flawiuszy powstała twierdza graniczna oraz miasto cywilne (vicus) – Gerulata (nazwa pochodzenia celtyckiego). W pierwszej połowie II wieku n.e. umocnienia drewniano – ziemne zostały zastąpione fortyfikacjami kamiennymi. W owym *castellum* stacjonowała jednostka kawalerii *ala I Cannanefatum* oraz oddziały z legionów: *X Gemina et Pia Fidelis*, *XIV Gemina* oraz *XV*. Pod koniec III wieku n.e. obóz został zniszczony, a na jego miejscu wzniesiono budowlę w kształcie wieży o wymiarach 30 na 29 metra, ze studnią w środku. W okolicznych grobach pochowani byli żołnierze z różnych części rzymskiego Imperium, a także ludność cywilna. Gerulatę opuszczono pod koniec okresu rzymskiego.

Również na lewym brzegu Dunaju Rzymianie wybudowali kilka obozów i osiedli cywilnych. Pierwszym miastem na lewym brzegu rzeki, które Rzymianie zajęli już w czasach **Oktawiana Augusta** był Devín. W tym czasie znajdowało się tam celtyckie grodzisko. Rzymianie wybudowali w Devínie umocnienia stanowiące przedpole granicy biegnącej na Dunaju, strzeżone przez jednostki z XIV i XV legionu. Odnalezione na tym stanowisku rzymskie monety (w tym skarb celtyckich naśladownictw rzymskich denarów), zapinki, szpile, pierścienie, *terra sigilata*, amfory na wino, brązowe i szklane naczynia oraz kościane grzebienie świadczą o silnym, nie tylko wojskowym, ale także i gospodarczym znaczeniu tego miejsca.

Aktywność Rzymian na tym terenie wzrosła podczas tak zwanych **Wojen Markomańskich** (166-180 n.e.). Wtedy właśnie wzniesione zostało *castellum* w Iža koło Komárna oraz mniejsza stacja w Stupavie. Stupava, znajdująca się na niewielkim wzniesieniu, wybrana została ze względu na swoje znaczenie strategiczne. Miejscowość ta położona była bowiem na trasie tak zwanego **Bursztynowego Szlaku**, czyli drogi handlowej łączącej tereny Nadbałtyckie z Morzem Śródziemnym. W razie potrzeby można też było nawiązać stamtąd kontakt wizualny (na przykład za pomocą sygnałów ogniowych) z położonym 30 kilometrów na południe *Carnuntum*. Na stanowisku tym odkryto przede wszystkim dom komendanta z pozostałościami systemu ogrzewania podłogowego oraz resztkami malarskiej dekoracji ścian, łaźnie oraz wiele innych budynków.

Z czasów Wojen Markomańskich pochodzi także inskrypcja na skale w Trenczynie. Na przełomie 179 i 180 roku n.e. 855 żołnierzy II legionu pod dowództwem **Marka Waleriusza Maksymiana** dotarła i przezimowała w pobliżu germańskiej osady Laugaricio, ponad 120 kilometrów od rzymskiej granicy. Ponieważ wojska rzymskie nie dotarły nigdy wcześniej tak daleko na północ w Europie Środkowej, na skale wykuto pamiątkowy napis. Niestety do dziś nie udało się zlokalizować ani rzymskiego obozu, ani germańskiej osady, choć na ich obecność wskazują liczne znaleziska ceramiki antycznej (między innymi *terra sigillata*), monet oraz drobnych przedmiotów brązowych.

Na czasy Późnego Cesarstwa datować można także kilka innych stanowisk z południowej Słowacji, z których przebadane zostały: Bratisława – Dúbravka, Milanovce oraz Pác koło Trnavy. W Dúbravce Germanie w I wieku n.e. wybudowali niewielką osadę, która na początku III wieku zajmowała już powierzchnię kilku hektarów. Jej mieszkańcy trudnili się uprawą roli, hodowlą, a także produkcją żelaza. Z tego stanowiska pochodzi najlepiej zachowana budowla antyczna znajdująca się na północ od Dunaju. Był to prostokątny budynek o wymiarach 13 na 12 metrów z trzema apsydami i czterema pomieszczeniami wewnętrznymi, zachowany w niektórych miejscach do wysokości 150 centymetrów. Mury o grubości 56-62 centymetrów wznoszone były z łamanego kamienia łączonego zaprawą. Plan budynku wskazuje, że mogły to być rzymskie łaźnie, być może wybudowane w III wieku n.e. dla germańskiego naczelnika współpracującego z Rzymianami. W drugiej połowie IV wieku n.e. doszło do pogorszenia stosunków rzymsko-germańskich, jednak nie wpłynęło to w żaden sposób na egzystencję osady w Bratisławie – Dúbravce; o kontaktach z terenami Cesarstwa jeszcze w V wieku n.e. świadczy znalezisko brązowej figurki bożka płodności – Priapa.

W 1966 roku na podstawie resztek budynków oraz cegieł z rzymskimi stemplami w miejscowości Cífer – Pác zidentyfikowano stanowisko o charakterze osiedla rzymskiego.

Początkowo uważano, że znajdowała się tam budowla willowa, rezydencja wybudowana na rzymski sposób (*more Romano*) dla germańskiego księcia o orientacji prorzymskiej. Jednak dalsze badania, a szczególnie odkrycia w Dolnej Austrii, południowych Morawach oraz w południowo-wschodniej Słowacji rzymskich obozów marszowych, a także odnalezienie części uzbrojenia rzymskiego w okolicach stanowiska, skłoniło badaczy do uznania wojskowego charakteru tego stanowiska.

Nie można również wykluczyć, że to właśnie Rzymianie położyli fundamenty pod rozwój jądra miejskiego średniowiecznej Bratysławy. Dla wszystkich jasne jest, iż wraz z rzymskimi wojskami na tereny południowej Słowacji przyniesiono także elementy cywilizacji antycznej, która następnie drogami handlowymi rozprzestrzeniła się na terytoriach germańskich. Centrami handlowymi stały się zarówno rzymskie osady cywilne, jak i centra wojskowe. Pozostały one na słowackiej ziemi po upadku Cesarstwa jako świadectwa dziejów pierwszych czterech wieków ne. W Średniowieczu rzymskie budynki służyły jako źródła materiału budowlanego, toteż do naszych czasów przetrwały jedynie znikome resztki. Ale nawet i one są obecnie obejmowane ochroną jako część dziedzictwa kulturowego młodego państwa, jakim jest Słowacja.